

Majda Širca

NAŠA PRVA TELEVIZIJSKA SERIJA

O televizijski seriji **VOS**, ki jo je sredi šestdesetih in na začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja za ljubljansko televizijo posnel France Štiglic, ni znanega prav veliko. Verjetno je za številne skrivnosti okrog nje deloma zaslužna že sama tematika o varnostno-obveščevalnih službah, ki so – še posebej po osamosvojitvi – sprožale dvome o naravi njihovih dejavnosti, poleg tega pa so projektu radi očitali, da mistificira osvobodilni boj. Zaradi obče percepcije, da je televizijska produkcija množično potrošno blago z manj vzvišenimi artističnimi ambicijami, kot jih ima kinematografski film, pa nanizank **VOS I.** (1965, France Štiglic) in **VOS II.** (1971, France Štiglic) tudi niso ponavljali, obujali ali umeščali v referenčno gradivo ter do danes tudi nista v celoti digitalizirani.

VOS je prva televizijska serija, ki jo je v slovenskem in jugoslovanskem okviru posnela nacionalna televizija, in čeprav je šlo za žanrsko novost in je v obeh sezonah v njej nastopalo kar 120 igralcev in 180 stativov, ni posebej odmevala. Tudi v okviru opusa enega naših največjih režiserjev, Franceta Štiglica, je bila tako publicistično kot muzealsko le redko predstavljena. Poleg tega so nedavno začele krožiti še domneve, da filmski koluti omenjene serije na RTV Slovenija niso primerno arhivirani in da bodo prej ali slej popolnoma pozabljeni, če ne celo izbrisani. Ob tem se je postavilo logično vprašanje: ali je bilo s serijo kaj narobe ali pa še preveč prav? Ob vseh neznankah, odprtih vprašanjih in dvomih sem se zakopala v raziskovanje obeh sezon serije, o kateri sem tudi sama do te točke vedela zelo malo.

Prvih šest epizod oziroma vso prvo sezono iz leta 1965 sem si v televizijskem arhivu lahko ogledala brez težav, saj jih je RTV Slovenija digitalizirala. Zapletlo se je pri ogledu druge sezone, ki je še vedno dostopna zgolj na filmskem traku. Ker RTV že vrsto let nima ogledne mize za 35-mm filmski trak, sem si filmske

kopije (z izjemo enega manjkajočega koluta) po nekaj zapletih in prenosu na drugo lokacijo lahko ogledala na Filmskem Arhivu RS. Pričujoči tekst, ki zaradi omejitve dolžine žal ne zajema vsega, kar bi bilo o seriji mogoče napisati, je tako rezultat ogleda vseh delov serije in obsežne raziskave ostalega dostopnega gradiva o njej. V njem se dotaknem predvsem vprašanja distinkcije med celovečernimi filmi in televizijsko naracijo v luči Štigličevih pionirskih razmislekov in tudi načina, kako sta se takratna kritika in širši intelektualni prostor odzvala na obe sezoni serije.

SPODBUJANJE SLOVENSKE DEL NA RTV LJUBLJANA

Leta 1963, le nekaj let po prvem televizijskem oddajanju, je Radiotelevizija Ljubljana razpisala natečaj za izvirno slovensko igro. Prijavilo se je kar 46 piscev, odkupili pa so dela Igorja Torkarja, Matjaža Kmecla in Janeta Kavčiča. Kmalu zatem, leta 1965, je nastala prva televizijska serija **VOS**, fikcijsko-realistična pripoved v šestih epizodah, ki jih je po dramoletih Aleksandra Marodića napisal Ivan Ribič. V vlogo protagonista serije – drznega partizanskega upornika in načelnika Bojana – je najprej stopil Miha Baloh, v drugi sezoni pa Lojze Rozman: oba neizpodbitni filmski zvezdi in obraza, ki veliko sporočata tudi takrat, ko sta tiho. Prva sezona **VOS** je bila predvajana v novembru in decembru 1965¹, druga pa v aprilu in maju 1971². Za Radiotelevizijo Ljubljana ju je z nekoliko spreminjajočo se ekipo posnel France Štiglic.

¹ Prva epizoda prve sezone je bila prvič predvajana 28. novembra 1965; zadnja epizoda pa 30. januarja 1966.

² Prva epizoda druge sezone je bila predvajana 5. aprila 1971; zadnja epizoda pa 17. maja 1971.

Zgodbe v seriji niso kontinuirane, temveč so v vsaki epizodi predstavljene nove akcije. Povezuje jih skupna aktivnost ene od skupin VOS, ki so v vojnem času pripravljale drzne ilegalne akcije in se borile proti italijanskemu in nemškemu okupatorju ter domačim izdajalcem. Avtorji so trdili, da so filmske zgodbe v glavnem napisane po resničnih motivih. »Seveda so liki in prizorišča podvrženi prosti obdelavi,« je pojasnjeval Štiglic in dodal, da je »v ospredju usoda slovenskih ljudi v tistem času – ko je šlo za to, kam si se postavil, kje si bil. Odločitev ni bila vselej lahka in enostavna, marsikdaj je človeka pretresljivo izpostavila v notranji in zunanji konflikt, ki je vabljal za vsakega ustvarjalca.«³

Prva sezona **VOS** obsega šest epizod v dolžini med 20 in 28 minut, drugo sezono pa sestavlja sedem še enkrat daljših, približno 45 minut dolgih epizod. Ko so med pripravami na snemanje druge sezone analizirali prvo, so se ustvarjalci strinjali, da so bile epizode prekratke in preveč preprosto zastavljene. Zato so v drugi sezoni obsežnejše, dramaturško bolj premišljene in pripovedno bolj strukturirane. Kot je razvidno iz scenarijev, ki jih hranijo v Slovenski kinoteki, je imel Štiglic na vseh sedem scenarijev za epizode druge sezone kar nekaj radikalnih pripomb. Njegove pripombe na omenjene scenarije bi lahko služile tudi kot učbenik za profesionalno izpeljavo televizijskih filmov, saj se jezik, ki ga narekuje televizijski medij, razlikuje od tistega, ki ga zahtevajo kinematografska dela. Tako je v drugi sezoni **VOS** prišlo do kar nekaj sprememb – razen pri igralcih, saj je bila igralska zasedba že od samega začetka zelo dobra.

RAZLIKE MED TELEVIZIJSKIMI IN KINEMATOGRAFSKIMI FILMI

France Štiglic ni bil le režiser prvega slovenskega igranega celovečernega zvočnega filma **Na svoji zemlji** (1948), temveč tudi pionir televizijskih serij. Razmišljanje, da med kinematografskim in televizijskim filmom – sploh pa nanizanko – ni večjih razlik v artikulaciji in filmski reprezentaciji, zaradi česar naj bi bilo mogoče celovečerno formo na enostaven način raztegniti v nanizanko, je napačno. Štiglica je delo na televiziji zanimalo, saj so ga zanimale razlike med televizijskim medijem in filmom. Ko je bil na krajšem študiju v Franciji, je sodeloval na seminarju za televizijske režiserje, tako da je bil na **VOS** vsaj deloma pripravljen.

»To je prvi poskus televizijskih filmov pri nas, saj nekatere stvari, ki so značilne za TV-filme, pri nas niso popolnoma izčiščene,«⁴ je izpostavljal, ko je popravljaj scenarije za prvo sezono. »V šestih televizijskih zgodbah nastopa približno osemdeset igralcev, kar za televizijo ni najbolje. Za TV-ekran je bolj pripravno, pa tudi bolj učinkovito, če je število igralcev manjše. Razen tega so

tudi prizorišča preveč raznovrstna in neprimerna za TV-obdelavo. To pomeni, da bo tisti, ki bo prišel za nami in bo začel delati televizijske serijske filme, moral še precej premišljovati, če bo hotel priti do pravih televizijskih filmov.«⁵

V pripombah na Ribičevo scenaristično zasnovo za prvo sezono **VOS** je razvidno, da je Štiglic izpostavljaj predvsem pravilo, da so za televizijsko serijo potrebne take zgodbe, v katerih nastopajo v glavnem isti ljudje, medtem ko se nosilci protiigre menjavajo. Zahteval je tudi redukcijo nastopajočih, saj bi sicer lahko angažirali preko štiristo ljudi, kar bi pomenilo strahoten napor za samo snemanje; sploh pa so igralci večinoma vezani na gledališče, je razmišljal Štiglic. Predlagal je tudi redukcijo prizorišč. Bazo vosovcev so zgradili v ateljeju, ki so ga z minimalnimi posegi nato spreminjali v vedno nova prizorišča. Za gozd jim je služil Golovec oziroma Šišenski hrib. »Tako ni potrebno zapravljanje dnevnic, če pa že, le v polovičnem znesku,«⁶ je svetoval Štiglic. Času ustrezno mestno okolje je iskal v Škofji Loki, Kamniku ali drugje, ampak izbor je moral ustrezati pogoju, da se je ekipa zvečer vračala v Ljubljano. Včasih je v strahu pred praznim prostorom uporabljal bližnje posnetke in velike plane, kar priča, da proračun nanizanke ni bil tako visok, da bi lahko statisti množično zasedli prizorišča.

Njegovi nasveti niso izrečeni le v duhu varčevalnih ukrepov ali racionalizacije, poznane iz današnjih dni. Te poenostavitve, redukcija nastopajočih in lokacij so v serijah dejansko nujne, da gledalec ohrani kontinuiteto, da loči pomembno od manj pomembnega, da si bolje zapomni like in kontekste ter se na ta način lažje prepusti labirintom zgodbe.

³ Štiglic, France. Odgovori na vprašanje revije *Stop*. 8. 11. 1970. Tipkopis intervjuja hrani Slovenska kinoteka.

⁴ Štiglic, France. »Pripombe glede oseb in prizorišč«. Tipkopis Štiglicjevih zapisov o **VOS** hrani Slovenska kinoteka.

⁵ Razlike med televizijskim in kinematografskim filmom so izhajale iz produkcijskih pogojev, ki so bili pri televizijskih delih praviloma skromnejši, posledično pa tudi naracijsko manj ambiciozni. A ključne razlike – sploh pri nanizankah – je narekoval nov medij televizije, ki je z ogromnim potencialom gledalcev nakazoval, da bo spodnesel kinematografe. Televizijske serije niso le »raztegnjen« celovečerec, ampak specifična zvrst, pravzaprav televizijski otrok z zelo jasnimi zakonitostmi, kjer prednjači pravilo, da mora ostati gledalec prikovan pred ekranom tudi ob naslednji epizodi. Tega se je Štiglic zavedal in se tem pravilom v **VOS** vsaj delno približal.

⁶ Štiglic, France. »Pripombe glede oseb in prizorišč«. Tipkopis Štiglicjevih zapisov o **VOS** hrani Slovenska kinoteka.

ŽVIŽGAČI V VOJNI

Obe sezoni serije **VOS** prikazujeta akcije skupine partizanskih obveščevalcev med vojno. V prvi sezoni iz leta 1965 se aktivnosti varnostno-obveščevalne službe izvajajo ob italijanski okupaciji Ljubljane, v drugi pa pretežno na terenu, na osvobodilnem boju naklonjenih kmetijah, v partizanskih postojankah in gostilnah na Gorenjskem v času nemške okupacije. Čeprav so bile zgodbe scenaristično prosto oblikovane, so imele zaslonbo v realnih dogodkih. Pred morebitnimi očitki se je produkcija na začetku vsake špice zaščitila s klasičnim napisom, da so vse osebe, kraji in zgodba izmišljeni in je vsaka podobnost zgolj naključna.

»Nekatere zgodbe so naivne in so že na meji verjetnega. [...] So nekakšne pravljice za odrasle, ki razveseljujejo širok, a ne zahteven krog ljudi,«⁷ serijo komentira Vladimir Koch. A razumeti moramo, da te ocene slonijo na pravovernem podpiranju umetniškega filma, ki se ne bi smel »umazati« z žanrskimi plehkostmi. Scenarist Ivan Ribič se je ob očitkih o izmišljotinah spraševal, zakaj neki bi demitologiziral nekaj, kar je predstavljalo »odpor mladih ljudi, ki niso postali le vojaki, pač pa so sedli za mizo in igrali partijo šaha z mnogo močnejšim, spretnejšim nasprotnikom, ki je imel veliko močnejšo tradicijo in znanje v protiobveščevalni službi.«⁸ V tej partiji šaha so bili domači žvižgači neprimerno glasnejši kot Italijani ali nemška obveščevalna služba Abwehr.

KAVBOJKA, KRIMINALKA, BONDOVSTVO IN KIČ ALI ZGOLJ NOVOST, KI NE MISTIFICIRA?

Po predvajanju obeh serij o medvojnih akcijah varnostno-obveščevalnih služb je vzniknila dinamična in kljub ostremu soočanju mnenj zelo konstruktivna polemika za in proti, saj slovensko občinstvo ni bilo vajeno tovrstnega prikazovanja druge svetovne vojne. Jože Snoj že po prvi epizodi druge sezone **VOS** zaključí, da se je na račun tako usodno resne preteklosti nedopustno in neodgovorno zabavati po načinu kavbojk in kriminalk in da tudi akcija v akcijskem filmu ne more biti sama sebi namen. »Kakšna pa je ta akcija, v kateri so vojaške situacije in ilegalne zagatnosti na ravni predvojaške vzgoje in večerniških zapletov?«⁹ se sprašuje.

Herman Vogel piše o agitki najnižje vrste, ki se ne razlikuje kaj dosti od črno-belega tolmačenja vojne, in pravi, da je serija iz izrazito dramatičnih usod naredila partizanski vestern. »Po zdravi pameti pa je seveda kaj težko verjeti, da bi se lahko maloštevilna varnostno obveščevalna služba spuščala v prave bondovske akcije,«¹⁰ zapiše. Seveda so borci njuni kritiki razumeli kot osebno žalitev. V protestnem pismu, ki ga je pod-

pisala celotna regionalna politična, borčevska, sindikalna in mladinska struktura iz Radovljice, branijo nanizanko, češ da ob vdoru tujih vrednot in plaže¹¹ v naš prostor predstavlja pravi moralni oddih: »Na naših ekranih smo — končno! — zagledali našega človeka! [...] Tendence vaših kritik (pa ne samo **VOS**) je namreč tako prozorna kot razkrajajoča: napasti vsako delo, ki obravnava našo zgodovino s pozitivne strani, a popularizirati karkoli, kar bi moglo vreči senco na našo zgodovino.«¹²

Po obsežni okrogli mizi na to temo, ki so jo pripravili na *Delu*¹³, je polemiko zaokrožila dolga razprava Tarasa Kermaunerja, ki zavrne Snojevo vidmarjanstvo, »njegovo odklanjanje kiča in šunda vseh vrst, predvsem 'literature' kioska«¹⁴, priznava eksistenco množične kulture ter se zavzema za enakopravnost vseh ustvarjalnih gibanj, odločno pa zavrača politični pritisk, ki ga je čutili iz protestnega pisma iz Radovljice.

Preden se sprehodimo po epizodah serije, je dobro, da pritegnemo Kermaunerjevi tezi, ki zavrne ideološke očitke o skrunitvi zgodovine s trditvijo, da se redko – sploh v literaturi – srečamo s pripovedjo, ki bi NOB tako malo politično moralno ideologizirala kot nadaljevanka **VOS**. »Njeno bistvo ni psihologija Slovencev med enobejem, ne risanje situacij, v katerih se mora človek eksistenčno odločiti in ga pri tem zajema smrtna groza [...] ne spor med Dobrim in Zlim kot takim, temveč boj med bolj spretnim, zvijačnim, sposobnim, bistrim, odločnim, pogumnim, tveganim in manj spretnim, manj prekanjenim itn. Soočeni smo s spopadom dveh moči, njegovo bistvo pa je boj za zmago. Ne zmaga tisti, ki ima boljše moralne, zgodovinske, humanistične, ideološke razloge, temveč tisti, ki je močnejši.«¹⁵

7 Koch, Vladimir. *France Štiglic. Življenje in delo*. Zbirka Slovenski film. Ljubljana: Slovenski gledališki in filmski muzej, 1983, str. 62.

8 Ribič, Ivan. »Do VOS in še dlje«. *Delo*, 24. 7. 1971.

9 Snoj, Jože: »Anahronizem. Času neustrezno pojmovana filmska akcija«. *Delo*, 7. 4. 1971.

10 Vogel, Herman. »Partizanska kavbojščina«. *TT*, 15.–21. 4. 1971.

11 Izraz »plaža« je iz protestnega pisma. Gre za očitke na poplavo literarne, filmske in televizijske »plaže«, torej manj verodostojnih in bolj populističnih vsebin.

12 »Protestno pismo iz Radovljice«. *Delo*, 22. 7. 1971.

13 »V črnem kruhu ni rozin«. Pogovor o **VOS**, pripravila Stanka Godnič. *Delo*, 8. 5. 1971.

14 Kermauner, Taras: »Razumevanje in zastraševanje. Še o nadaljevanju VOS in Protestnem pismu iz Radovljice«. *Delo*, 22. 7. 1971.

15 *Ibid.*

Prav v točki, da je močnejši tisti, ki je naš, ki ga poganja zavest o ohranitvi krivično vzetega onkraj psihološko determiniranega, ne pa tisti, ki ima večjo moč, torej okupator ali izdajalec, velja iskati temeljno pomensko strukturo nadaljevanke **VOS**. Štiglic se sicer izogne taki interpretaciji, jo pa v resnici proizvede. Od tu tudi podoba nacionalnega, na individualni nad-moči utemeljenega junaka, ki je podoben junaku iz sveta množične kulture, sodobnih kriminalk ali detektivk. Ta svet pa je šel apologetom obstoječega stanja ter estetskim in moralnim aristokratom na živce.

VOS I.

- S01E01 **Operacija MM**, predvajana 28. 11. 1965
 S01E02 **Milijon**, predvajana 5. 12. 1965
 S01E03 **Gospod z rožami**, predvajana 12. 12. 1965
 S01E04 **Trojka**, predvajana 19. 12. 1965
 S01E05 **Zajčja Micka**, predvajana 26. 12. 1965
 S01E06 **Zob za zob**, predvajana 3. 01. 1966

ZBIRNA ŠPICA VOS I.

Režiser **France Štiglic** | Direktor fotografije **France Cerar** | Snemalec **Slavko Nemec** | Scenograf **Vladimir Rijavec** | Kostumografinja **Marija Kobi** | Snemalec zvoka **Sergej Dolenc** | Asistent režije in montažer **Dušan Prebil** | Maska **Zoran Lemajič** | Tajnica režije **Vida Vilhar** | Komponist in dirigent **Alojz Srebotnjak** (igral je orkester RTV Ljubljana) | Organizacija **Igor Pobegajlo**.

Nastopajo* **Miha Baloh, Janez Albreht, Janez Rohaček, Marija Lojkova, Anton Homar, Meta Bučarjeva, Kristjan Muck, Jože Mraz, Laci Cigoj, Branko Grubar, Maša Slavčeva, Mirko Bogataj, Irena Prosenova, Karel Pogorelec, Slavko Švajger, Jože Lončina, Milan Brezigar, Tanja Ponebšek, Marta Pestatorjeva, Ludvik Pečar, Lojze Potokar, Angelca Hlebčecova, Maks Furjan, Jurij Souček, Lojze Rozman, Nika Juvanova, Zlatko Šugman, Vera Murkova, Slavko Belak, Janez Jerman, Maks Bajc, Stane Česnik, Janez Eržen, Slavko Jan, Boris Kralj, France Presetnik, Slavko Strnad, Pero Škerlj, Jože Zupan, Mila Kačičeva, Dušan Škedl, Franc Prus, Marjan Hlastec, Marjan Benedičič, Milan Kalan, Franček Drofenik, Mara Černe, Pavle Dežman, Rok Souček, Rudi Kosmač, Ivan Jerman, Franjo Kumar, Polde Bibič in Marjan Stare.**

* Podpisi igralk so iz uradnih špic, ko so ženske imenovali v danes nepriljubljenem zapisu odvisnega spola.

V prvi epizodi prve sezone **VOS** z naslovom »Operacija MM« so postavljeni osnovni parametri, ki se v variacijah pojavljajo tudi v nadaljevanju: ožja skupina obveščevalcev naleti na letake domače legije, na katerih je zapisano, »da je upor proti okupatorjem delo komunistov, ki želijo uničiti naš narod. Revolucija, ki jo je začela t. i. OF, je še bolj nevarna in hujša kot okupator, zato jo je treba uničiti. Policiji prijavite vsakogar, za katerega sumite, da je simpatizer komunistov. Samo tako bomo ohranili in ojačali naše vrste. O izvrševanju tega navodila poročajte vsak teden meni osebno.« Na letaku je podpisan Merčun, novi komisar legije. Vosovci se ne spopadajo le z okupatorjem, temveč kontinuirano tudi z domačimi kolaboranti. V tem primeru je naloga vosovcev, da najdejo podpisnika Merčuna. To z zvijačo uspe Bojanu (Miha Baloh), moralnemu šefu vosovcev.

MIHA BALOH, *HOMME FATAL*

Izjemni Miha Baloh kot glavni protagonist Bojan v prvi sezoni **VOS** zmaguje z zavajanjem nasprotnika, drznostjo in prepričanjem, da je lahko tudi v vojni svoboden, saj nima česa izgubiti. V akcijah rad solira. Uprizarja lažne telefonske klice; zavoha vsakega, ki mu ga podtaknejo; ko se preveč približa Italijanom, blefira, da je omejen povprečnež, ki ga politika niti malo ne zanima; na koncu pa se mu vedno uspe prebiti do usodne osebe, ki trosi zlo. V prvi epizodi po več zapletih ubije Maleviča z nadimkom Merčun (zato MM v naslovu). Pri tem, da premaga vse prepreke in odkrito izzivanje okupatorja, pa mu pomagata »lepotica« Vida (Marija Lojk) in njena zaveznica (Meta Bučar).

Osrednji junak Bojan je bližje liku iz ameriških filmov *noir* kot uporniku in bojevniku iz partizanaric. Nosi dežni plašč s privihanim ovratnikom, premika se oprežno, kot da mu pogled zaobjema 360 stopinj. Je trmast, samosvoj, ničesar se ne boji, in četudi pogosto dela na lastno pest in prehiteva ekipo, je nikoli ne pusti na cedilu. Je potencialni *homme fatal* – ženske, s katerimi deluje, ga ne uplenijo; prej ga tovariško ščitijo in tiho obožujejo. Če bi katera od njih z njim vzpostavila trajnejše ljubezensko razmerje, bi bila nadaljevanke ujeta v povsem drugačno dinamiko. Osrednji lik bi izgubil podobo svobodnega junaka, ki si upa tvegati in se ne boji izgub. Je v sodobnih serijah kaj drugače? Ne, saj se njihova dolga nit po navadi ohranja z zapeljevanjem, spotikanjem na poti do cilja in s čim več porušeni razmerji. Čutimo sicer, da je lik Vide, ki ga upodobi Marija Lojk, bolj naklonjen Balohu kot drugim, saj se ta v vseh situacijah izkazuje kot frajer, nezmotljiv, pogumen, predrzen in tudi

uspešen v premagovanju okupatorja. A je zanjo hkrati preveč fluiden. Nanizanka tako ponudi proces identifikacije in transformacijo individualne nadmoči v kolektivno, kar poznamo iz klasičnih vesternov, vojnih spektaklov, detektivk ipd.

Ne le glavni junak Bojan, tudi ostali protagonisti se ne zapletajo v ljubezenska razmerja in vzdržujejo nekakšen srčni vojni molk, kot da bi vojna zahtevala žrtve tudi na emocionalnem področju. Treba je dati prednost razumu in strasti do upora, ljubezen pa sublimirati. V tem smislu je indikativen prizor iz tretje epizode »Gospod z rožami«, ko se vosovca Lojze Rozman in Marija Lojk znajdetata pred italijanskimi stražarji na ljubljanskih ulicah. Pretvarjata se, da sta par, in se strastno poljubita. Gledalec bi pričakoval, da jima bo kamuflaža ugajala, a iz tega Štiglic sploh ne naredi zgodbe, saj ji Rozman kmalu zatem reče zgolj: »Oprosti,« ona pa tovariško prikima. Ne en ne drug pa ne nakažeta, da jima je poljub ugajal. Zato morda ne čudi, da je Štiglic scenarij epizode »Po ofenzivi«, ki je obravnaval nesojeno razmerje med komandantom in partizanko Doro, zavrnil, četudi ga je pohvalil kot »pravo tihožitje«. A hkrati je menil, da odstopa od glavnih preokupacij vosovcev in same teme.

V drugi epizodi »Milijon« se že na začetku nakaže suspenz. Bojan se zvečer v plašču Humphreyja Bogarta sprehaja po ulici z Mussolinijevimi slikami po zidovih in napisom: *W Duce! S kredo prečrta glave in pod grafit: Vincere! (Zmagali bomo!) izpiše: Vederemo! OF (Bomo še videli! OF)*. Ne izmakne se nočni straži italijanskih vojakov, ki ga vprašajo, ali zanj ne velja policijska ura, in namesto po legitimaciji seže po pištoli, kajti Baloh izziva tudi takrat, ko bi se lahko potuhnil. Ko skrit pod avtomobilskim podvozjem v bližini Križank spektakularno preživi, se pred svojimi kolegi pretvarja, da nima nič s spopadom, v katerem je bil ubit Italijan, saj je že nekaj časa spodoben bančni uradnik. Bančni uradniki pa se ne spopadajo s karabinjerji, pravi. Sledi akcija ponarejanja čeka sredi italijanskega gnezda, do katerega vosovci pridejo z zavajanjem in s šarmiranjem bančne uslužbenke. S čekom lahko zdaj nabavijo zdravila in pomagajo družinam, ki so ostale same ob odhodu svojcev v partizane ali v internacijo. V Bojanu je tako nekaj Clint Eastwooda kot Brucea Leeja. Drznost prikazuje na sofisticiran način, najpogostejše iz vzpostavljanjem napetih in tveganih situacij, ki jih obvlada z lahkoto, igrivostjo in cinizmom.

Bojan ni junak tipa Bata Živojinović, ki gre kot Rambo nad krivico in trosi pravico. V peti epizodi »Zajčja Micka« ga na začetku vidimo, kako se zapija z Italijani, njegovi tovariši pri drugih gostilniških mizah pa se ob tem zgražajo. Baloh nori, prepeva in osvaja. Seveda blefira. Zapija se namreč s komisar-

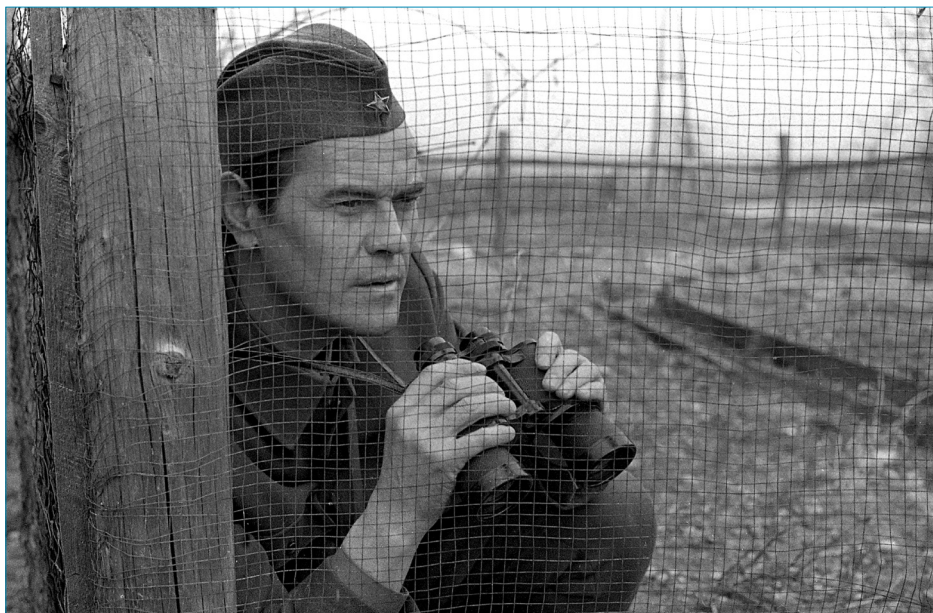
jem ljubljanske policije, nekdanjim visokim funkcionarjem kralja Petra. Njegova naloga je, da odkrije skladišče, v katerem je skrito orožje nekdanjih oblastnikov. Zaboje z orožjem najdejo tudi s pomočjo dvojnega agenta (Lojze Rozman), ki ravno tako blefira, saj dela za partizane, služi pa Italijanom. Orožje prefrigano in spektakularno odpeljejo pod pretvezo, da vozijo keramične ploščice za italijanskega oficirja, ob tem pa jim pomagajo celo sami italijanski vojaki. Ne manjka preoblačenja v uniforme okupatorja, zavajanja straž, skrivanja za zajčjimi zaboji in razgrajanja v krstah na pokopališču. Edina posledica uspešne akcije je ta, da mora vosovec Rozman v partizane, saj je razkrita njegova vloga dvojnega agenta. Ampak prav to si je tudi želel: biti v akciji, kjer se resnično drži v rokah orožje, in ne v akciji, ko se ga le krade nasprotni vojski.

URBANI BOJ

Tretja epizoda »Gospod z rožami« se začne z učinkovitim premikom kamere z Ljubljanskega gradu na čelade italijanskih vojakov v bližini današnjega Novega trga ob Ljubljani. Italijani s poveljnikom v civilu, ki ga igra Jurij Souček, legitimirajo občane, nekatere izpustijo, druge pa odpeljejo na zaslišanje. Med slednjimi je tudi Miklavc (Zlatko Šugman), ki se dela neumnega in na vprašanje italijanskega zasliševalca (Maks Furjan), kje stanuje,ategnjeno odgovori, da doma. »Kje je to doma?« se v slovenščini razjezi Furjan. Šugman pa, da v stanovanju. Furjan zasliševanje stopnjuje, kolikor se da, a Šugman se znajde in zlaže, da ima dva naslova; eno stanovanje pač zaradi dolgov pri kartah oddaja inženirju za intimna srečanja s poročeno žensko. Seveda gre za hišo, kjer so se zbirali uporniki, med drugim Angelca Hlebce, ki jo bodo v nadaljevanju reševali tako, da bo dobila šopek rož, v katerega bodo skrili pištolo.

Izrazito mestno okolje ne da čutiti, da smo sredi vojne. Če pride do streljanja, so uboji nekako samoumevna kolateralna škoda – običajno tudi razlog za maščevanje in filmski zaplet. Štiglic se je najbrž zavedal morebitnih očitkov, da ni na fronti, ampak v njenem zaledju, kjer mestne ulice z obveščevalnimi službami ne morejo prevzeti teže gozdov in partizanskih bojev, četudi je prav razbijanje mestnih okupatorskih štabov prinašalo bojne zmage. Zato je v epizodo vstavil prizor z Bojanom, ki svojemu vosovskemu šefu (Janez Albreht) pove, da ima vsega dovolj, da se v mestni brigadi počuti kot v letovišču in da si želi resnih spopadov. Albreht ga pomiri, da morajo čim dlje ostati v mestu in izvajati nujno potrebne akcije. Baloh skisano prikima, rekoč, da se bo poboljšal in izpeljal atentat na Mussolinija in Hitlerja: »Pol svojih fantov bom poslal v Rim, pol pa v Berlin, sam

SNEMANJE TELEVIZIJSKE NADALJEVANKE VOS VOS II. LETA 1970-1971 V BISTRI | IGRALEC LOJZE ROZMAN (ZGORA, J) | PARTIZANI TEČEJO OB TANKU (SPODA, J) | FOTO EDI ŠELHAUS, HRANI: MNSZ.

pa bom poslušal radio London, da bom izvedel, kako je to šlo,« odgovori v svojem ciničnem stilu, s katerim kljubuje disciplini. Zanimiv je tudi uvod iz četrte epizode »Trojka«, ki deluje kot nekakšen spot, zgrajen na paralelni montaži. Vidimo mestne ulice, obraze italijanskih vojakov v bližnjem planu, preskok na nebo, korakanje vojske, posnete iz ptičje perspektive, v hrbet posnete talce in kader z oddaljenimi vojaki, ki postavljajo žico okrog Ljubljane. Prizor, ki je v dokumentarnem in drugih kontekstih pogosto uporabljen kot citat za italijansko okupacijo Ljubljane, me je povsem presenetil, saj sem bila prepričana, da gre za originalno, ne pa za serijo posneto dogajanje postavljanja več kot trideset kilometrov žice okoli mesta. Epizoda v nadaljevanju prinese maščevanje Italijanov, ki zajamejo več kot tisoč talcev. Italijanska vojska je sicer tu prikazana dokaj stereotipno: npr. vojaki se na sprehodih ob Ljubljani radi ozirajo za dekleti, ki z njimi najprej koketirajo, potem pa zbežijo. V epizodi se namesto deklet v njihov pogled ujame zvonik, kjer plapolja domača in ne italijanska zastava, kar iztiri prefekturo, ki takoj odredi preiskavo. Trojka vosovcev – s formiranjem v trojke referirajo na Tigrovce, ki so se gibali v troje – je zadovoljna, saj Italijani ne morejo odstraniti zastave, ker je pod njo napis, da je minirana in bo ob njeni odstranitvi prišlo do eksplozije.

MORALNE DILEME V VOJNI

Največji presežek prve sezone **VOS** je zadnja, šesta epizoda »Zob za zob«, ki po nekaterih etičnih dilemah spominja na dobro desetletje prej posnet film **Trenutki odločitve** (František Čap, 1955). V tej epizodi je več psiholoških odtenkov, ki poudarjajo, kar je Bojan Štih iskal v nadaljevanju: »Problem veličine leta 1941 ni v heroizmu, ampak v odločevanju, je v razponu izbire med dvema, petimi možnostmi. Toda ko se človek odloči – kot smo se – za pravo možnost, je s tem svoj subjekt opredelil od nekega pasivnega aspekta zgodovine.«¹⁶

Vida (Marija Lojk) in njen sodelavec (Kristjan Muck) pozimi čakata na čoln, ki naj bi ju prepeljal na drugi breg Ljubljane. V partizanski štab bosta odnesla pismo in zdravila z injekcijami. Na drugem bregu naletita na ranjenega Italijana (Rudi Kosmač), ki mu Vida, čeprav je sovražnik, oskrbi rane in mu da injekcijo. Zatem padeta v zasedo, v kateri je Muck ranjen, Vido pa ujamejo Italijani. Ko Bojan izve, da je Vida v zaporu, jo hoče rešiti. Preoblečen v italijanskega oficirja se dokoplje do Italijana, ki ga je Vida rešila, in ga prepriča, naj ne priča proti njej. Italijan dejansko sledi moralnemu imperativu in svoji vesti ter Vide ne izda, češ da se mu je takrat zaradi vročine bledlo, zato se ženske ne spomni. Ker mu ne verjamejo, mu zagrozijo, da

mu bodo pobili družino, zato na koncu izda Vido, ki jo obsodijo na dosmrtno ječo. Bojan se preoblečen v italijanskega vojaka sicer dokoplje do sovražnikovega štaba, a ga razkrinkajo. Epizoda je polna herojskih, a hkrati spodletelih zapletov, ki puščajo odprto pot za morebitno nadaljevanje. Štiglic uporablja dramaturške in prostorske preskoke, ne ovinkari, dogajanje takoj porine *in medias res*, večkrat se dlje zadrži na obrazih igralcev, ki z izrazi poudarjajo elipse ali pa prikažejo cel razpon stisk pred izbirami, kjer je ena slabša od druge. Kot da so na koncu serije vsi nekoliko bolj odrasli.

Prva sezona vojno tematiko preprede s kriminalnim in vohunskim žanrom. Italijanska okupacija je bolj kulisa kot prikaz travmatičnih dogajanj. Zgodovinski trenutek se oddalji tudi zaradi slovenskega jezika, ki ga striktno uporablja tudi sovražna vojska. V tem smislu jih gledalec pogosto meša z domačimi izdajalci, kar pa pravzaprav ni daleč od realnosti. Nanizanka ne gradi na krutih prizorih in bolečih spopadih, aretacije so dokaj nežne – vemo pa, da je bilo tisto obdobje v z žico obdani Ljubljani grozovito, spomnimo se streljanja talcev, Gramozne jame, tortur v zaporih, zapuščenih otrok, internacij in lakote. Konspirativno delovanje vosovcev serija nagradi s priznanjem, da je njihova obveščevalna dejavnost s pretkanostmi in smelimi akcijami enakovredno orožje, kot je strojnica partizana v spopadih. Junaka, podobnega pogumnežem iz akcijskih in detektivskih filmov, vzpostavljajo njegova moč, predrznost, agilnost, prožnost, spretnost, zvitost, čezmerno tveganje in cinizem. Ker ga ni strah, premore nekaj sarkazma, duhovitosti, človečnosti, celo nekaj malega naklonjenosti do žensk. Dogajanje je praviloma fokusirano na ekipo, za katero pa se ne bojimo pretirano, saj ji večinoma uspe prevarati vse okrog sebe.

Prvih šest epizod tudi razkrije, da kljub dobri volji televizija še ni imela dovolj organizacijske in produkcijske prakse, zato je bila zelo zadržana pri snemanjih v eksterierjih, ki zahtevajo statiste in prilagoditev prostorov medvojnemu času. Tako je precej dogajanja umeščenega v interierje, ulice so večkrat bolj prazne ali posnete v nočnih urah, ko je suspenz lažje dosegljiv.

¹⁶ »V črnem kruhu ni rozin«. Pogovor o **VOS**, priprava Stanka Godnič. *Delo*, 8. 5. 1971.

VOS II.

- S02E01 **Ena ni tri**, predvajana 5. 4. 1971
 S02E02 **Dokaz pod zemljo**, predvajana 12. 4. 1971
 S02E03 **V mreži**, predvajana 19. 4. 1971
 S02E04 **Gadje med seboj**, predvajana 26. 4. 1971
 S02E05 **Nočni koncert**, predvajana 3. 5. 1971
 S02E06 **Med dvema ognjema**, predvajana 10. 5. 1971
 S02E07 **Inšpektorji**, predvajana 17. 5. 1971

ZBIRNA ŠPICA VOS II.

Režiser **France Štiglic** | Direktor fotografije **Ivan Marinček** | Asistenti **Janez Verovšek** in **Ludvik Hajmar** | Scenograf **Niko Matul** | Kostumografinja **Milena Kumar** | Glasba **France Lampret** | Zvok **Herman Kokove** in **Franc Velkavrh** | Asistent snemalca zvoka **Jože Trtnik** | Montaža **Dušan Povh** in **Lida Braniš** | Asistentka montaže **Jelena Robnik** | Maska **Hilda Jurečič** | Asistent režije **Matija Milčinski** | Tajnica režije **Cveta Sabo** | Asistent scenografa **Dušan Brajić** | Garderoba **Lea Hočevar** | Rekviziti **Vladimir Pogačnik** in **Alija Demirović** | Organizatorji **Boško Klobučar**, **France Marolt** in **Majda Povh** | Produkcija **RTV Ljubljana** (v špici epizod je kot izvajalec zapisan tudi Viba film).

Nastopajoči: v osrednji skupini obveščevalcev nastopajo **Lojze Rozman**, **Dare Valič**, **Mirko Bogataj**, **Tone Gogala** in **Iztok Jereb**; v sedmih epizodah nastopajo še: **Duša Počkaj**, **Alenka Vipotnik**, **Dare Ulaga**, **Marjan Kralj**, **Judita Hahn**, **Stevo Žigon**, **Jože Zupan**, **Janez Vrhovec**, **Branko Miklavc**, **Janez Albreht**, **Andrej Nahtigal**, **Tone Slodnjak**, **Boris Cavazza**, **Sandi Krošelj**, **Božo Vovk**, **Kristijan Muck**, **Mirko Cegnar**, **Franc Štupica**, **Bogdan Lubej**, **Majda Potokar**, **Angela Hlebce**, **Franc Uršič**, **Milan Kalan**, **Tone Kuntner**, **Ivan Jezernik**, **Bojan Kapelj**, **Janez Hočevar**, **Rajko Stupar**, **Tone Trpin**, **Tugo Štiglic**, **Vera Murko**, **Ljerka Belak**, **Branko Grubar**, **Anica Sivec**, **Karel Pogorelec**, **Jože Lončina**, **Karli Brišnik**, **Maja Šugman**, **Marjan Ciglič**, **Peter Militarov**, **Sandi Krošl**, **Maks Bajc**, **Iva Zupančič**, **Anton Petje**, **Slavko Strnad**, **Jože Kogoj**, **Dušan Škedl**, **Angel Arčon**, **Ivo Ban**, **Polde Polenc**, **Božo Šprajc**, **Milan Brezigar**, **Vinko Podgoršek**, **Ana Sadar**, **Ludvik Šerjak**, **Boris Juh**, **Demeter Bitenc**, **Jadranka Tomažič**, **Franjo Kumer**, **Marjan Benedičič**, **Laci Cigoj**, **Drago Razboršek**, **Franci Prus**, **Pero Škerlj**, **Nadja Strajnar**, **Branko Miklavc**, **Danilo Bezljaj**, **Milena Zupančič**, **Marko Simčič**, **Franc Markovčič**, **Anatol Štern**, **Polde Polenc**, **Meta Pugelj**, **Jure Kavšek**, **Janez Keber**, **Vladimir Šau**, **Matjaž Turk**, **Vojko Rovere**, **Franček Drofenik**, **Polde Polenc**, **Marjan Hlastec**, **Tone Homar**, **Ali Raner**, **Branko Ivanc**, **Jože Mraz**, **Nada Turk**, **Pavle Jakopič**, **Vladimir Kocjančič** in **Jure Pretnar**.

Med nalogami partijske oborožene formacije VOS je bilo zbiranje obveščevalnih in drugih informacij, potrebnih za organiziranje odpora in vojnih akcij. Ukvarjala se je z opazovanjem okupatorjevih civilnih in vojaških oblasti, zbiranjem podatkov o oboroženih silah, zločinah nad civilisti, o razmerah v zaporih, zasliševanjih, zbirala je podatke o protikomunističnih delovanjih, slabila položaj sovražnikov, se poskušala vtihotapiti v okupatorjeve vrste, med vojaške, paravojaške in upravne organe. A ni le opazovala, temveč tudi ukrepala. Delovala je med letoma 1941 in 1944, ko se je pod vodstvom Ivana Mačka reorganizirala v OZNO in se je pretežno ukvarjala z odkrivanjem notranjega sovražnika.

V drugi sezoni je v čevlje glavnega junaka Bojana stopil Lojze Rozman. Tako kot Miha Baloh je imel tudi Rozman izjemno prezenco in stoično držo detektiva, ki vsako stvar skrbno razmisli in šele potem reagira. Njegov moto je bil, da je treba vse stvari najprej raziskati, šele potem se o njih izrekat. Druga sezona je umeščena v čas po kapitulaciji Italije, ko so nasprotniki Nemci. Žal tudi tokratni okupatorji govorijo predvsem v slovenskem jeziku, kar gledalca prisili, da nenehno preverja uniforme, da lahko loči nemške zavojevalce od kolaborantov in vosovcev, ki pa jim travestija ni bila tuja. Vseh sedem epizod se dogaja v zimskem času in v zasneženi pokrajini, večinoma v gozdovih. Kamera Ivana Marinčka je izvrstna, še posebej v posnetkih meglic in pokrajinskih vedut.

KRIVDO JE TREBA DOKAZATI

V prvi epizodi »Ena ni tri« so v vlogah glavnih vosovcev Lojze Rozman in njegovi stalni sodelavci Dare Valič, Mirko Bogataj, Tone Gogala in Izток Jereb. Po uspešno izvedenem napadu mlada kurirka (Alenka Vipotnik) odnese hrano ranjencem. Prebijanje skozi sneg spremlja glasba, v kateri rahlo, a učinkovito odsevajo takti partizanske pesmi »Bilečanka«, ki jo je v koncentracijskem taborišču napisal Milan Apih. Glasbena oprema je v drugi sezoni, ko je bil zanjo zadolžen France Lampret, še posebej subtilna. Štiglic je puščal, da so sekvence dihale in da je večsah govorila le slika, običajno podkrepljena z glasbenimi pasusi, ki so rahlo referirali na partizanske pesmi. V prvi sezoni je bil za glasbo zadolžen komponist in dirigent Alojz Srebotnjak, ki je te asociacije ravno tako umeščal diskretno, a dovolj prezentno, da so sprožale emocije, sploh pri melanholičnih komadih, kot je npr. pesem »Na oknu glej obrazek bled«.

V nadaljevanju sledimo akcijam VOS pri odkrivanju, kdo je Nemcem izdal skrito lokacijo partizanske bolnišnice, ki jo je okupator zažgal, pobil ranjence in bolnišnično osebje. Osumljeni

so trije, a Bojan, vodja obveščevalcev, vztraja, da je treba krivdo dokazati, ne pa obsojati po občutku. Postopki preverjanja so pretirano domiselni: Dare Valič na primer išče podatke pri kmetu (Jože Zupan) tako, da se predstavi za gestapovca, ki se je preoblekel v partizana. Kmet se ob tem razjezi in gre nad nje-ga s sekiro, s tem pa potrdi, da ni izdajalec. Drugi, ki je poznal lokacijo bolnišnice, je kmet Knaflič, ki so ga Nemci ubili. Tretji, mestni lekarnar, pa je v gestapovskem zaporu naredil samomor.

Žrtve okupatorjevega terorja v prvi seriji niso bile tako prezen-tnne kot v epizodah druge sezone. Bojan z detektivsko analizo za-ključi, da je izdajalka lekarnarjeva soproga Erna (Duša Počkaj), ki živi v meščanskem stanovanju, nosi dragocen nakit in nastopa sumljivo. Z zvijačo pridejo do njenega priznanja – namignejo ji, da ji nacisti lahko zaplenijo premoženje in ob tem zaigrajo napad Nemcev. V past se ujameta tudi oba SS-ovska oficirja, ki sta vodila pokol v bolnišnici, svoj neusmiljeni egoizem pa v spopadu plača tudi lekarnarjeva žena. Vsekakor gre za pomenljivi nauk, da ne velja prejudicirati krivca brez dokazov, do dokazov pa ne prideš le z logičnim sklepanjem, ampak tudi s preudarnim in po potrebi zvijačnim ravnanjem. Nedvomno je ta nauk izpostavljen zaradi očitkov, da je varnostno-obveščevalna služba kdaj preko-račila svoja pooblastila in sodila ljudem brez dokazane krivde.

ZLOČIN IN KAZEN

Kritične Štiglicjeve pripombe na prvotni scenarij druge epizode »Dokaz pod zemljo« so tako ostre, da je končna verzija precej spremenjena. Odstranil je na primer prizor, ko otroci v svoji nedolžnosti izdajo očeta, zmotilo ga je Bojanovo preoblačenje v nemškega oficirja, češ da je dovolj, če se ta trik uporabi le enkrat, in podobno. S suspensom je zapolnil dolgo pot zdrav-nice (Majda Potokar) in treh vosovcev, ki se v snegu, megli in mrazu prebijajo do ranjencev, vse dokler ne padejo v zasedo. Partizani se premaknejo v dolino na domačijo, kjer jih sredi noči obkolijo SS-ovci in jih pobijejo z zdravnico vred. Pod streli pade tudi vojak, kar Štiglic čustveno prikaže s posnetkom nje-gove roke, ko spusti košaro, da se orehi razletijo na vse strani in skupaj z njim padejo po tleh.

Na Bojanu je, da ugotovi, kdo je izdajalec. Nemški napad na samotno kmetijo mu je sumljiv: »Treba je dokazati, da ni bil slučaj, ne pa sklepati ali celo verjeti, da je šlo za slučaj,« pravi in preizkuša kmeta-gospodarja. Ta ob kopanju (svojega) groba prizna, da so ga Nemci izsiljevali, in grozili, da mu bodo ubili družino in požgali hišo, če ne spregovori. Bojan uprizori past, družino izseli in ponoči spreobrnjeni kmet s svetilko, ki je bila

prej dogovorjeni znak, opozori Nemce, da so v hiši partizani. Partizani seveda Nemce pobijejo. Kmet, ki ima na vesti eno smrt nemškega vojaka, vpraša Bojana: »Kaj bo potem?« Ali ga torej čaka kazen, ker je ubil vojaka, ali pa mu bo povojna oblast priza-nesla, ker je vendarle sodeloval tudi s partizani? »Sam boš moral vedeti, kako in kam!« mu namigne Bojan. »Vem,« mu odgovori kmet, ki spozna, da dejanj ni mogoče sprati z drugimi dejanji.

Tretja epizoda »V mreži« se ukvarja z vprašanjem, kdo je Nem-cem izdal sestanek vosovskega štaba, kjer sta preživila le kurir-ka in Ambrož (Brane Grubar), sekretar ilegalnega komiteja. V časovnih preskokih in paralelni montaži spremljamo zasliša-nje – vodi ga Boris Cavazza, –, kjer naj bi sodno ugotovili, kdo je izdajal. Po različnih intrigah, ki nas vodijo k napačnemu krivcu, Bojan nato s tveganimi akcijami zbere dokaze, ki pripeljejo do pravega krivca – Ambroža. Poleg njega obveščevalci zajamejo tudi Nemca Klausa (Tone Slodnjak), ki izziva s prevarami in teo-rijo, da so v vojni morilci vedno na obeh straneh, zato je smiselno nasprotniku podtakniti sum v lastne ljudi. In smo ponovno pri poanti, ki jo sporoča Bojan: da šteje samo to, kar je možno doka-zati. »Ne sme ostajati sum, ki razdvaja, in ne velja naprtiti krivde nekomu, ki mu je ne uspeš dokazati,« pravi Lojze Rozman.

Zato je njegovo izpraševanje in preverjanje temeljito – skicira dogajanje in z rekonstrukcijo išče dokaze. Za razliko od njega je predsedujoči na sodišču (Boris Cavazza) površen, kar mu Bojan očita z besednjakom prava: »Da se ne bi vsi pobili, nas lahko ob-varujejo le razčiščeni primeri, ne pa prehitre sodbe.« Ponovno zmaga Bojanov prav, sloneč na moralnem in stvarnem pravu.

Četrta epizoda »Gadje med seboj« ni v celoti ohranjena, zato je za razumevanje naracije koristno poseči po Štiglicjevih pri-pombah na predlog scenarija. Jasno zapiše, da ni treba izgub-ljati časa s prizori požigov in streljanja, ker so prevečkrat videni in postajajo presplošni ter dekorativni. Nasprotuje tudi preveč poglobljenemu prikazovanju medsebojnih odnosov med Nem-ci, vztraja pa na poudarjanju akcije obveščevalcev. Pravi, da je dovolj, če začutimo rivalstvo med dvema pripadnikoma dveh nemških obveščevalnih služb (Stevo Žigon in Anton Petje) in njuno željo, da se prikupita svojim šefom. Četudi se Štiglic v ko-mentarjih na scenarij pridruša, da ne velja izgubljati časa s prizo-ri pohodov, jih ne opusti, ampak s paralelno montažo nadgradi s posnetki mučenja in usmrtitve na zaslišanju. Sekvence s poho-di, voznjami, pomenljivimi pogledi in intervali krepí z glasbo, ki ima reference v partizanskih napevih. Sicer ima epizoda nekaj lokacijskih novosti (Nemci se npr. družijo v hotelu Toplice na Bledu), nekaj novih obrazov (Ivo Ban, Iva Zupančič) in drznih intrig (kraja ključev zaradi prisluškovanja v hotelski sobi, izgub-

ljena peta na škornju kot dokaz) in novih potez (ženska – Iva Zupančič ubije izdajalca). Kakorkoli, epizoda predstavi čiščenje v lastnih vrstah s pomočjo zvijač, opazovanj in omogočanja situacij, kjer se notranji izdajalci sami izdajo.

Peta epizoda »Nočni koncert« je zgodba o Borisu (Boris Juh), bivšem poročniku jugoslovanske vojske, ki se po kapitulaciji Italije vrne iz ujetništva. Njegovo dekle Mira (Jadranka Tomažič), ki je povezana z OF, ga prepričuje, naj se pridruži partizanom, a Borisa skrbi, ker je pred vojno izročil Nemcem pomembne dokumente, ki bi ga lahko zdaj kompromitirali. Nemec Sturmführer Dacke (Demeter Bitenc), ki ga je Boris spoznal že pred vojno in je ljubitelj glasbe – Boris je namreč tudi glasbenik –, pa zahteva, da postane nemški agent. Borisu ne preostane drugega, kot da pristane v dvojno igro, a kmalu zahteva umik, saj v bataljonu začenjajo sumiti, da je izdajalec. Dacke spozna, da nanj ni več mogoče računati, zato ga hladnokrvno ubije. S pomočjo najdenega koncertnega programa ob njegovem truplu vosovci razpletejo dogajanje. Sled jih namreč pripelje do Dackeja, ki v svoji razkošni rezidenzi – najbrž gre za Plečnikovo vilo na Zarnikovi ulici v Ljubljani – prireja glasbene večere. V drzni akciji, kjer v Nemce preoblečeni vosovci vdrejo v vilo in Rozman namesto po violini seže po pištoli, postrelijo Nemce in ugrabijo Dackeja.

V šesti epizodi »Med dvema ognjema« je znova v ospredju sindrom izdaje. Štab VOS je večkrat prikazan v situacijah, ko pregledujejo pošto in se soočajo s pozivi ljudi, naj likvidirajo nekoga, ki jim je sumljiv. To ljudsko denunciantstvo, ki je imanentno tudi današnji družbi, je v nanizanki prisotno tudi zaradi poudarjanja nauka, da mora imeti vsak sum svojo utemeljitev. V povojnem in medvojnem času pa vemo, da je bilo teh preverb (pre)malo in da so obračunom nemalokrat botrovala maščevanja in sovraštva, pa tudi osebne zamere, o katerih se razpravlja še danes. V tej epizodi spoznamo profesorja (Branko Miklavc), ki se mu vsi izogibajo. Ko se sprehaja po ljubljanskih ulicah, se ljudje oddaljujejo in pogledajo stran, mladi pa za njim vpijejo: »Heil Hitler!«. Spoznamo, da se skrivoma srečuje z vosovci, a ko vidi, da ga zasledujejo, želi sodelovanje prekiniti in jih zaščititi. Nemci sprožijo operacijo Frühling, ko se agenti infiltrirajo v vse pore bivanja – tudi med obveščevalce. Ker profesor ne pristane na sodelovanje z Nemci in dvojno špijonažo, dobi strel v hrbet.

S sedmo epizodo »Inšpektorji« se je maja 1971 zaključila druga sezona nanizanke. Tokrat sta se komandant VOS (Dare Ulaga) in glavni junak Bojan (Lojze Rozman) ukvarjala s pridobivanjem podatkov o strateško pomembni infrastrukturi na terenu. Ker imajo zaradi bližajoče zime malo časa, Milan (Ali Raner) pa zaradi prerane smrti ne uspe sporočiti vseh pridobljenih po-

datkov, se v akcijo poda Bojan, ki se s sodelavci, preoblečenimi v Nemce, in z nemškim tankom odpelje na sedež belogardistov v Bistri. Filmska zgodba prikazuje odlično akcijo, v kateri obveščevalci pod Bojanovim vodstvom pripravijo utrjeno belogardistično postojanko do tega, da kot zrela hruška pade brigadi v naročje. Tudi tokrat podlaga za zmago niso neka velika domovinska čustva ali zavezanost partijski pripadnosti. Bojan zmaguje zato, ker je neskončno odločen, drzen, ker ga žene naravnost nadčloveška žeja po uspehu in ker je pri tem izredno zvit in domiseln. V slovenskih filmih takšnih junakov tako rekoč ni.

ZAPUŠČINA VOS IN IGRANEGA PROGRAMA RTV

V kadrih VOS ni opaziti velikih finančnih vložkov, a ne glede na to serija dokazuje dinamičnost in odprtost igranega programa na televiziji, ki je v tistem času resno spodbujal raznoliko kulturno-umetniško produkcijo. Danes RTV raje paradiira z informativnim, ne pa umetniškim programom. Drugače je bilo sredi šestdesetih in sedemdesetih let, pa tudi kasneje, ko so TV podpirali intelektualci – od Pavčka do Štiha – in se spuščali v eksperimente, kot je bila npr. nadaljevanka **Devet krogov nekega raja** (1970, Jože Pogačnik [po scenariju Jožeta Javorška]). France Štiglic je v tem času posnel kar pet različnih serij. Med bolj odmevnimi je bila mladinska barvna serija **Bratovščina Sinjega galeba** (1969), posneta po istoimenski povesti Toneta Seliškarja. Dobro sta bili sprejeti tudi otroški nanizanki **Vijavajaringaraja** (1967, Anton Tomašič) ter **Naočnik in Očalnik** (1971, Franc Uršič), kriminalistična serija **Vest in pločevina** (1974, Anton Tomašič) z Borisom Cavazzo v glavni vlogi pa je ljudi dobesedno prilepila pred ekrane. Veliki hiti so bili tudi nanizanka **Dekameron** (1971/1972, Václav Hudeček) ter Štiglicevi **Mladost na stopnicah** (1973) in **Zrelo je žito** (1983).

Urednik Tone Pavček je zagovarjal pluralen pristop različnih žanrov in zvrsti. A VOS ni bila primerljiva z ničemer, kar se je ustvarjalo (do) takrat: ni bila socialistična propaganda o moralnih, ideoloških, zgodovinskih in filozofskih vrednotah, prav tako ni hotela predstavljati bodisi razkroja ali ohranitve teh vrednot. Kritikom, ki so očitali podhranjenost serije VOS in spregledali njeno zelo dobro gledanost, je odgovarjal: »Če jim na prvih korakih režemo črn kruh, naj ga ocenijo kot črn kruh in naj ne ugotavljajo, da v njem pogrešajo rozine. V črnem kruhu ni rozin.«¹⁷ Bojim se, da bi se tudi danes ob morebitnem

¹⁷ »V črnem kruhu ni rozin«. Pogovor o VOS, pripravila Stanka Godnič. *Delo*, 8. 5. 1971.

ponovnem predvajanju serije **VOS** zgodila »temna stran meseca«: usula bi se pisma bralcev, *Pričevalci* bi se potrojili, polemike pa bi se zožile na binarne ideologije in na vprašanja »resničnosti« vojnih zmagovalcev. Serija se namreč jasno postavi na stran upora proti okupatorjem in kolaborantom – kar je dandanes vse manj samoumevno.

Za pregled domače ustvarjalnosti na televiziji bi nujno potrebovali zbirno filmografijo televizijske produkcije, ki bi vključevala igrane, dokumentarne, kratke in druge filme, vključno s televizijskimi serijami. Odsotnost tovrstne baze podatkov tako uporabnikom kot avtorjem povzroča kar nekaj težav in dopušča razumevanje televizijske produkcije kot manj vredne ustvarjalnosti. Tako se včasih nejasno zapiše, da je našo prvo televizijsko nanižanko posnela režiserka Marija Šeme Baričevič. Leta 1965/1966

so namreč predvajali več epizod serije **Večerna šola**, ki jih je režirala po scenariju Alberta Paplerja. Marija Šeme Baričevič ima izjemno bogato televizijsko filmografijo: od dram, nanizank in kratkih filmov do baletnih, glasbenih, mladinskih in kulturnih oddaj. Kljub dolgemu seznamu režij pa je šele pred tremi leti postala častna članica Društva slovenskih režiserjev in režiserk.

Upam, da sem s »kopanjem« po arhivu in zgodovini **VOS** uspela odstreti vsaj kakšno zanimivo informacijo in razbliniti nekaj nevednosti o prvi televizijski seriji v slovenskem in jugoslovanskem prostoru. Spomin je vse bolj kratkega daha, televizija pa ne kaže volje, da bi svoje serije obudila ali jih vsaj kontekstualno predstavila, četudi bi nas morala **VOS** zanimati najmanj zaradi žanrske eksotike, pionirstva, naknadne mistifikacije in filmske zgodovine.

SNEMANJE TELEVIZIJSKE NADALJEVANKE VOS II. LETA 1970–1971 V BISTRI | IGRALEC TONE GOGALA NA TANKU, OB NJEM FRANCE ŠTIGLIC | FOTO EDI ŠELHAUS, HRANI: MNSZ.